

Torma Anita

Percepció és figyelem Husserl gondolkodásában¹

Az észlelés szelektivitása és az a tény, hogy mindig több inger éri el érzékszerveinket, mint amennyit ténylegesen észreveszünk, mindannyiunk számára evidensnek tekintett jelenség. Az a gondolat, hogy ezek a folyamatok jóval bonyolultabbak a korábban feltételezettnél, és a percepcióra nem egyszerűen ráépül, hanem azt már eleve áthatja a megismerés, huszadik századi fenomenológiai és pszichológiai tanulmányok nyomán válik magától értetődővé. A kérdés azonban, hogy miként fonódnak össze az észlelés különböző szintjein jelen lévő alacsonyabb és magasabb szintű folyamatok, továbbra sem válaszolható meg könnyen. Az észlelés és a figyelem viszonyának tárgyalásai ezen funkciók teljes szétválasztásától az utóbbi észlelésbe olvasztásáig terjednek. Míg az egyik felfogás a figyelmet az észlelés funkcionális elemének tartja, addig a másik megközelítés szerint a figyelem szinte teljes mértékben az autonóm egyén ellenőrzése alatt áll. Tanulmányomban a figyelem és a percepció problematikájának egy lehetséges megoldását Edmund Husserl tanulmányaiból kiindulva szeretném felvázolni, egy olyan értelmezés alapján, amely a figyelem két eltérő értelmére mutat rá.

Husserl korának szenzualista, fizikalista elméletei a figyelem funkcióját jellemzően az érzetadatok vagy pszichés képzetek (reprezentációk) összekapcsolásával és diszkriminációjával kötötték össze, ez a megközelítés azonban nem tett különbséget a figyelem tárgya és tartalma között.²

Induljunk ki egy ismerős tapasztalat fenomenológiai leírásából. A sötét asztallapon, egy már ismerős észlelési mezőn (Blickfeld) tárgyakat látok: laptop, papírlapok ferdén egymásra fektetve, kábelek, tollak stb. A figyelmem ezek között vándorol s vesz észre új és meglepetést kiváltó részleteket, nem pedig egy tárgyi jelentéseket nélkülöző érzéki mezőn kalandozik. Hónappal ezelőtt vásárolt új laptopomon csak most veszem észre, hogy kamerája egy csúszkával lezárható. Ez kellemes meglepetést okoz, de van egy olyan

¹ Írásomat mesterem és kollégám, Schwendtner Tibor tiszteletére ajánlom szeretettel.

² Husserl a modern (elsősorban szenzualisztikus) pszichológia legfontosabb előzményének a psziché locke-i naturalizálását tartja. Locke teóriájában a komplex tárgy tulajdonságai olyan rész-képzetekként jelennek meg, amelyek a figyelem teljesítményeként értett absztrakcióval „kivonhatók” belőle. Az absztrakció figyelemteóriájának kritikája: Husserliana XIX/1. *Logische Untersuchungen. Untersuchungen zur Phänomenologie und Theorie der Erkenntnis*. Szerk. Ursula Panzer, Halle: 1901; rev. ed. 1922. The Hague, Netherlands: Martinus Nijhoff, 1984. 19.§, 20.§ A.

érzésem, hogy eddig is láttam ezt az alig feltűnő elemet, csupán elsiklottam felette. Úgy tűnik, hogy egy lehetséges meglepetést kiváltó észrevétel és az az egykedvű figyelem, amelyet az ismerős tárgyi mező elemére irányítok, valamiképpen különböznek.

Vajon az ilyen észrevételek csak az énszerű figyelem teljesítményei, vagy valamilyen módon már jelen vannak egy nyelvi kifejezhető tárgyi összefüggésekkel izomorf esztétikai mezőn?³

Husserl számára egyértelmű, hogy egy tárgy vagy tényállás fogalmi megragadásához az érzékelt tárgyi mezőnek olyan szerkezettel kell rendelkeznie, amely a fogalmi jelentésekkel többé-kevésbé fedésbe kerülhet. A korai terminológiával élve egy „felfogásforma” vázolja elő számunkra a potenciális jövőbeli észleleteket, a még és a gyakorlatilag nem észleltet, mindazt, amire figyelmünk potenciálisan irányulhat,⁴ az észlelési mezőt konstituáló „felfogás” pedig többféle vélekedésintenció fundamentuma lehet.⁵

A Logikai vizsgálódások lapjain a figyelem egy tágabb értelmében⁶ az intencionális aktusok egy szükségszerű, fundamentális modifikációjára vonatkozik. Ez az attencionális modifikáció nem csupán bizonyos aktusokat tüntet ki, hanem minden aktushoz hozzátartozik. Ugyanez az Ideenben „az intencionális modifikációk alapmódusza”,⁷ amely az aktus tárgyát vagy legalábbis noématis magját⁸ érintetlenül hagyja. A tulajdonképpeni észrevétel (Aufmerken)⁹ ezzel szemben az attencionális modifikációkon belül egy – az „észrevett tartalmak” vagy a „tudat” talaján¹⁰ fundált – előnyben részesítés.¹¹ Az énszerű figyelem, az odafordulás vagy észrevétel ugyanis egy már előzetesen konstituált talajon mozog, az énszerű odafordulást, megragadást megelőzi az észlelési mező konstitúciója.

Az 1904/5-ös előadások (Hauptstücke aus der Phänomenologie und Theorie der Erkenntnis) második fő részében (Über Aufmerksamkeit. Meinung) Husserl a figyelmet

³ BÉGOUT, Bruce: „Husserl and the Phenomenology of Attention.” in: *Rediscovering Phenomenology*. Szerk.: Boi, Kerszberg, Patras. Springer. Dordrecht. 2007. 21. Utóbbi esetben a figyelem szerepe inkább absztraktív, mint konstitutív.

⁴ Husserliana XI. *Analysen zur passiven Synthesis. Aus Vorlesungs- und Forschungsmanuskripten, 1918-1926*. Szerk. Margot Fleischer, The Hague, Netherlands: Martinus Nijhoff, 1966. 1.

⁵ Ebben az észlelt tárgy éppen akként vett, mint ami a tárgyban aktuálisan vélt. Ez a vélekedés túlnyúlik a ténylegesen adotton. Husserliana XI. 3.

⁶ Husserliana XIX/2. 23.§ 163.sk

⁷ Husserliana III. *Ideen zu einer reinen Phänomenologie und phänomenologischen Philosophie. Erstes Buch: Allgemeine Einführung in die reine Phänomenologie*. Szerk. Walter Biemel, The Hague, Netherlands: Martinus Nijhoff Publishers, 1950. 215.

⁸ Mint tárgy értelem.

⁹ Valószínűleg éppen e félreérthetőség miatt módosítja Husserl később fogalomhasználatát.

¹⁰ Az első kiadásban „Bemerkung”, a másodikban „Bewusstsein”. „Das bloße Dasein eines Inhalts im psychischen Zusammenhang ist aber nichts weniger als dessen Gemeintsein. Dies erwächst zuerst im ‘Bemerkung’ dieses Inhalts, das als ein Absehen auf denselben, eben ein Vorstellen ist.” Husserliana XIX.165.

¹¹ Husserliana XIX/1. 163 f.

ismét szoros kapcsolatban tárgyalja, de nem azonosítja a figyelemhez hasonlóan kitüntetető funkcióval rendelkező vélekedéssel (Meinung). Ez utóbbi tárgyat „előnyben részesítő”, de egyszerre „alakító” karakterrel is rendelkezik,¹² s kitüntetető vélekedésként a tág értelemben vett észlelés magját alkotja.

Ezekben az előadásokban Husserl az észlelés három különböző értelmét különbözteti meg egymástól.¹³ Az észlelést mint vélekedésaktust szűk értelemben (mint intenciót pregnáns értelemben) kitüntetető figyelmet, vagyis a tárgyat magában vélő, kiemelő aktust, másrészt mint vélekedést szekundér értelemben, végül mint pusztán perceptív felfogást. Vessük először össze az első kettőt.

(1) Az első értelem az explicit észlelésnek felel meg, ami a vélt tartalomtól függ. Például egy labdahalom vagy egy szénakazal észlelése esetében az egyes részleteket (a labdákat, a széna egyes darabkáit) nem észlelem külön-külön, azonban észlelésemben benne rejlik ennek is a lehetősége. Egy explicit kollektív képzet esetében azonban (pl. három labda, öt fűszál) az egyes elemek külön-külön is észleltek-véltek, s ezek egy kollektív képzetben primer módon együtt vélték.

(2) Az észlelés mint vélekedés nem csupán a közvetlenül megcélzottat jelenti, hanem a szekundér módon észleltet is. Gondoljunk azokra a tárgyakra, amelyekre kitüntetetten nem fordítom figyelmemet, azonban mégis egyértelműen és határozottan észleltek. Ha az előttem fekvő könyv látványára koncentrálok a figyelmemet, ettől nem választható el annak az észlelt íróasztalnak a lapja, amelyen fekszik, figyelmemet pedig a tárgyi környezet megváltozása nélkül (Gurwitschnál ez a kontextus) könnyedén felé fordíthatom.

A figyelem mint pusztán intencionális modifikáció a tárgy és háttere, illetve ezek elemei között változik/módosul, ahol Husserl a tisztaság vagy határozottság/pontosság (Klarheit, Deutlichkeit) eltérő fokozatait állapítja meg, attól függően, hogy az adott tartalom mennyire esik távol a tematikus figyelem tárgyától. A „tisztá képzet” elkülönített tárgyfelfogásra utal, amelyen belül a tárgy lehet elsődlegesen vagy másodlagosan figyelt. Ezek adják tehát az aktuálisan figyelt és észrevett körét. (*Bemerkst*).

A tiszta képzetet övező aktuális észlelési udvar adja az észlelés momentán pillantásmezejét (*Blickfeld*), az aktuális prezentáló benyomások összességét. Husserl ezt a mezőt mint az észlelhetőt (*Merkliche*) jegyzi.¹⁴ A *Merkliche* terjedelme azonban kétféleképpen is érthető, s ehhez mindenképp meg kell különböztetnünk a vélekedés értelmében vett kontextust a korábban a vélő figyelmet megelőző formai mozzanatoktól.¹⁵

¹² Husserliana XXXVIII. *Wahrnehmung und Aufmerksamkeit. Texte aus dem Nachlass (1893-1912)*. Szerk. Thomas Vongehr and Regula Giuliani, New York: Springer, 2005. §. 18.

¹³ Husserliana XXXVIII. §.29. 120.

¹⁴ „[Der *Merkliche*] umfasst alles im gegebenen Zeitpunkt dem psychischen Individuum zu expliziter Wahrnehmung Kommende oder unmittelbar Bereitliegende” Husserliana XXXVIII. 90.

¹⁵ Gurwitsch szerint Husserl felfogásában a mező bármely része izolálható, azaz a figyelem kiválasztó funkciója nem különböztetendő meg egy előzetes (Gestalt-szerű) kiemelkedéstől. Aron GURWITSCH:

Az észrevehető egyrészt a vélekedés vagy vélekedésként értett figyelem felől közélíthető meg, s magában foglalja egyrészt azokat az intenciókat, amelyek betöltése az elsődleges figyelem tárgyainak körén kívül passzív módon megvalósult, vagy annak küszöbén áll. Például az előbbi példával ellentétben kényelmetlen meglepetést okoz, amikor megtudom, hogy az új számítógépen nincs VGA-kimenet. Ennek a hiányát nem észleltem, meglétét gondolkodás nélkül, korábbi tapasztalataimból kiindulva előfeltételeztem. Nem arról van szó, hogy nem vettem észre, hanem arról, hogy nem néztem meg alaposan. A VGA-kimenet megléte vagy hiánya itt a tárgyi értelemhez tartozó várakozáshorizont egy elemeként is felfogható, husserli terminológiával a hülétikus mező talaján betöltődésre váró noématikus értelem.

Az ismerős környezetet részben „meg kell tanulnom”, hogy kitüntetett figyelmem egy már ismerős tárgyi környezetben kalandozzon. Egy sohasem látott táj előtt figyelmem elválaszthatatlanul az észlelés aktusához tartozik, a noématikus tárgyi mezőhöz tartozó előfeltételezések és várakozások gazdagodásával együtt. Az „észrevehető” köréhez sorolhatók továbbá azok az afficiáló tartalmak, amelyek az aktuális érdeklődésintenciókkal versengőként várnak arra, hogy az én megragadó figyelme feléjük forduljon.

(3) Az észlelés harmadik, legtágabb értelme kapcsán újra komoly nehézségekbe ütközünk. Az észlelés e kérdéses értelme a pusztá perceptív felfogást (nem apperceptiók) foglalja magában,¹⁶ olyan „zavaros” képzeteket, amelyek a világosan adódó képzeteket kísérik egy olyan háttér módjában, amelyek felé az apperceptív én potenciálisan fordulhat. Ezek a tartalmak nem válnak aktuális tárgyi vélekedés hordozóivá, bennük tárgy és adottsága nem választható külön.¹⁷ Az Ideenben kidolgozott hülé-morfé, illetve noézis-noéma elmélet terminusaival kifejezve a hülétikus mező bizonyos elrendezettsége ugyan alapjául szolgál a tulajdonképpeni észlelésnek, azonban az énszerű figyelmet megelőzően, passzív adódásában még nem konstituál noématikus, tárgyi kontextust.

Husserl a figyelem és a vélekedés kapcsán mindig hangsúlyozza azok tárgyának és tartalmának megkülönböztetését,¹⁸ azaz a tárgyra figyelünk, nem arra az érzéki (afficiáló) adatra, amely a vélekedésintenció tartalmát alkotja. Mégis az észleleti mezőmben különös módon „megfigyelhetem”, hogy miként tapasztalom a perifériális mezőt. Egy „retroaktív reflexióban”¹⁹ figyelhetek (látszólag paradox módon) a „nem

The Collected Works of Aron Gurwitsch (1901-1973) Vol. III. The Field of Consciousness: Phenomenology of Theme, Thematic Field, and Marginal Consciousness Szerk: Richard M. Zaner, Lester Embree, Springer, Dordrecht Heidelberg London New York, 2010. 261.sk

¹⁶ Husserliana XXXVIII 29.§

¹⁷ Velük kapcsolatban felmerül a kérdés, hogyan lehetséges egyáltalán pusztán percipiált háttér, és hogyan különböztethetjük meg az abszolút tudattalantól.

¹⁸ Husserliana XXXVIII. 86.

¹⁹ A retroaktivitás fogalmát Ullmann Tamás a genetikus fenomenológia egyik legjelentősebb teljesítményének tartja, amely egyúttal a passzivitás területéhez való hozzáférést is lehetővé teszi. Arról a fenoménról

figyeltre”.²⁰ Ekkor nem pusztán az adott kontextuson belül vándorol el az észlelt tárgyról a háttértárgyak felé a figyelmem, hanem a korábbi tárgy helyett a háttér szubjektív adódását teszem észlelésem, illetve figyelmem tárgyává, témájává.²¹ A figyelem tematikus tárgya nemcsak a kontextuson belül, hanem a tematikus kontextussal együtt változhat meg úgy, hogy az észlelési mező változatlan marad. Lehetséges tehát, hogy az érzéki észlelés, a tárgyi környezet elkülönített adódásának fókusza nem esik szükségképpen egybe egy másik értelemben vett, előnyben részesítő figyelem fókuszával. Ezzel különválasztjuk a tematikus figyelmet meghatározó akciót, amely érdeklődésünknek megfelelően mozdulhat el, attól a teljesítménytől, amely a tárgyi mező szintén horizontszerű elrendezettségét határozza meg. A figyelem mozgástere lehet valóban független az észlelési mező szerveződésétől?

Ha a passzívan adott észlelési szféra egy horizontszerűen konstituálódó, autochton szerveződésű tárgyi (noématikus) tudatmező, akkor ezen a mezőn bármely elem csak kontextusában lehet az, ami. Egy vonal például önmagában nem azonosítható a háromszög egyik oldalával. Aron Gurwitsch felfogása szerint ezért felel az érdeklődés által vezetett doxikus, tematizáló figyelem. Gurwitsch a tudat mezejének azon köreit megkülönböztetve, amelyek középpontjában a tematikus figyelem tárgya áll, objektív komponensekről beszél. Ezek a tematikus figyelem, a figyelem kontextusa és egy marginális mező. Gurwitsch úgy fogalmaz, hogy figyelmünk fókusza (ami elsődlegesen figyelt) a tematikus kontextuson belül vándorol (másodlagos észlelés), ezt pedig egy háló övezi, a figyelem legtágabb értelemben vett horizontja. A noématikus jelentésrétegek absztraktív módon izoláltak, s a tárgyat meghatározásai hogyanjában (pl. egy háromszög oldala) rögzítik. Gurwitsch a noématikus magot az énszerű figyelem tárgyával azonosítja, amit a beállítódás (érdeklődés) határoz meg, s ez fedésben állhat a tematikus mezőn szemléleti adottságai hogyanjában megjelenő „nucleus”-szal.

Egy másik álláspontot képvisel Bruce Bégout, aki a figyelem kettősségére vonatkozó tézisért részben Gurwitsch vonatkozó munkáira,²² részben az *Erfahrung und Urteil* előadásaira alapozva fejti ki, ahol a korábbi, pusztán modifikáló funkció mellett egy

van szó, amikor egy jelen affekció egy korábban nem vagy kevésbé tudatos eseménysorozatot ébreszt fel, visszamenőlegesen az időben (az eleven jelen hatókörében zajló) vagy már lezajlott múltbeli élmények felébresztve új értelmet nyerne egy jelenbéli esemény hatására (az emlékezeti szférára kiterjedő). Az ébresztő affektív erő mindig a jelenhez kapcsolódik, az ébresztés a jelenbe hoz, de nem időbeli értelemben. Mindegy, hogy az elsüllyedt múlt lesüllyedt fenomenjeiről van szó, vagy a jelen, illetve retencionális múlt egy háttérzetéről, egyformán egy eredetileg időtlen háttérből bukkannak fel. ULLMANN Tamás: A láthatatlan forma, L'Harmattan, Budapest, 2010. 278.

²⁰ BÉGOUT 2007. 20.sk

²¹ Emellett valószínűnek tűnik, hogy az észlelési háttérre irányulásom pusztán utólagos, s figyelmem oda-vissza ugrál észlelés és a rá való reflexió között.

²² GURWITSCH 2010.

doxikus/tetikus orientáció értelmében vett figyelem kap szerepet,²³ s a figyelem e két szintjének és funkciójának tárgyalását a passzív szintézisek genetikus fenomenológiai elemzéseihez kapcsolja.

Az érdeklődés által vezetett orientáció mellett Bégout az attentió másik formájához tartozó teljesítménynek tekinti azt, amelyik az affekciók által meghatározott. Ezt a figyelem marginális (nem tematikus) szintjével köti össze,²⁴ s megjegyzi, hogy az affektív mezőnek a tematikus figyelemhez való nagymértékű hasonlósága, illetve a perceptuális mező és érdeklődés versengése arra utal, hogy már az érzéki mező konstitúciója sem nélkülözi az én részvételét.²⁵ „Minden tudat [...] affekció vagy attentió [és] a különbség passzivitás és aktivitás, affekció és attentió között kizárólag az én részvételének fokozatán múlik.”²⁶ Gurwitsch álláspontjától eltérően a figyelem tematikus tárgya nem fedi az előzetesen adott tárgyat, hanem már eleve mindkettő énszerű akció, így a figyelem nem pusztá odafordulás a passzívan konstituálthoz. Az attentionális fordulat sem nem oka, sem nem pusztá következménye a tárgyi mező strukturáltságának, hanem mindkettő egyszerre.

Álláspontom közel áll Bégout megközelítéséhez, azzal a különbséggel, hogy véleményem szerint az észlelés, illetve figyelem horizontális szerkezetében hangsúlyozottan különbséget kell tennünk a pusztá affektív háttér és a vélt/tematikus mező marginális része között. A pusztán passzívan konstituálódó adódása még nem lehet *elkülönített*, a tárgyi mező konstitúciója pedig nem nélkülözheti az énszerű aktusok szerepét. Az aktív és a passzív között ugyanis az énszerű odafordulásnak nem pusztán fokozati, hanem minőségi különbségét is megtaláljuk.

Husserlnél háttér és horizont értelme nem mosható egybe annak ellenére, hogy a kettő gyakran szinonim értelemben jelenik meg. A háttér (*Hintergrund*) először a jamesi „fringe”, peremtudat szinonimájaként jelenik meg a figyelemmel összefüggésben. A nem figyelt háttér kiténtetett szerepet játszik az 1904/5 telén tartott ismeretelméleti előadásokban is. A „horizont” (*Horizont*) valamivel később jelenik meg, 1911–12 környékén.²⁷ Az Ideenben a két kifejezés hasonló gyakorisággal jelenik meg, s szinonimaként megtalálhatjuk az „udvar” (*Hof*) kifejezését is, amely már az 1909-es keltezésű „Percepcionálé”-jegyzetben is felbukkan mint a tulajdonképpeni véltet övező nem vélt udvara.²⁸ Az Ideenben jelenik meg első ízben a természetes világ mint háttér, amelybe eltérő beállítódások tematikus horizontjai horizontszerűen, vagyis utalásszerűen ágyazódnak bele, azonban mindig implicit módon tételeztként, háttérként adott.

²³ BÉGOUT 2007. 28.

²⁴ I. m. 25.

²⁵ I. m. 30.

²⁶ I. m. 26.

²⁷ Husserliana XXXVIII. 368.

²⁸ Husserliana XXXVIII. 261.

A figyelem fókuszáról ezzel összefüggésben háttérét és horizontját illetően is legalább két eltérő megközelítési irányból beszélhetünk. Egyrészt már kész, konstituált tárgyra irányul egy észlelési mezőn belül, másrészt a meglévő érdeklődés alapján „kiválaszt” és „tagol” olyan még nem tárgyi érzeteket, amelyeken a figyelem tulajdonképpeni tárgya fundált. Ez úgy is érthető, hogy a figyelem tág értelemben a tudat több szintjén van jelen, miközben dinamikus működésében láthatatlan marad,²⁹ ezért vélekedésintenció és figyelemmodifikáció viszonyának statikus megközelítésű vizsgálata még nem képes feltárni ezek mélyebb összefüggését a tárgykonstitúció alacsonyabb és magasabb szintjein.

Kiindulásképpen tekintsük a tárgyi oldalt (a noémát és a noématikus horizontot) meghatározó vélekedésintenciót A vélekedésintenció (amely a noématikus magot meghatározza) és az intencionális modifikáció (amely azt érintetlenül hagyja) nem egymástól függetlenek, s nem is választhatók el. A tulajdonképpeni vélekedő tárgyi intenció elmozdulásával a noématikus értelem is változik, s vele a noématikus kontextus. Itt a noématikus értelem horizontjának³⁰ értelmében vett kontextusról beszélünk, amely nem pusztán az érzéki észleleteket határozza meg.³¹ A legtágabb értelemben vett, a horizont fogalmával összefüggő kontextusserűsége utalunk, amelyet Marosán Bence Péter úgy jellemez, mint ami „*minden képzet, a transzcendentális tudat minden élménye, és végül minden pre-reflexív önmegjelenés más képzetekre, élményekre, megjelenésekre utal, és velük egy nyitott horizont egységében rendeződik el*”, s ez az összefüggésegész potenciális végtelenségében teszi ki „*a már rögzített értelmet*” „*a radikális értelemátalakulás állandó lehetőségének*”.³² Figyelmemet egyrészt az észlelési mező előzetes adottságai, másrészt az érdeklődésem által felébresztett intenciók határozzák meg. A figyelem pusztá aktusmodifikációként az aktuális kontextus által szervezett tapasztalási mezőn mozog, azonban a kontextus mindig nyitott egy gazdagodásra.

Szubjektív oldalról a figyelemmodifikáció mint egy tárgyat egy adott kontextuson belül előnyben/hátrányban részesítőként nem valódi intenció, mint intencionális modifikáció tárgyat és kontextusát nem, pusztán attencionális adottságát módosítja. A tárgyi értelem és kontextusa változatlan, csupán az adottságmód módosul.

Az érdeklődés által motivált elsődleges figyelem szubjektív és objektív oldala korrelál egymással, azonban amikor a figyelmet övező háttérrel beszélünk, akkor azt találjuk, hogy a vélt tárgy kontextusa a figyelem vándorlásával egyfelől maradhat változatlan (s ebben az esetben úgy tűnik, mintha a tárgyi mező konstitúciója független lenne a figyelem változásától), másfelől azonban módosulhat is. Azok az affekciók, amelyek

²⁹ BÉGOUT 2007. 14. 18. „To change consciousness somehow, attention must be before prior acts of consciousness.”

³⁰ Husserliana XXXI. §. 50. 5.

³¹ Uo.

³² MAROSÁN Bence Péter: *Kontextus és fenomen. I. Igazság, evidencia és tapasztalat Edmund Husserl munkásságában.* L'Harmattan, Budapest, 2017. 21. lj.

érdeklődésemet meghatározzák, mindig versenyben állnak olyan más afficiáló ingerekkel, amelyek eltérő értelemkontextushoz tartozó leüledett tartalmakat és korábban észrevétlen érzéki tartalmakat ébresztenek fel.³³ (A versenyben azonban mindig előnyt élvez az aktuális kontextushoz tartozó tartalom, és kellően erős affektív erő szükséges ahhoz, hogy az *idegen* közvetlenül tudatosává váljon.)

A figyelem egy másik, tágabb értelmében tehát képes elszakadni az aktuálisan érvényestől, mégpedig úgy, hogy eredeti intencióként olyan afficiáló mozzanatokra is „kiterjed”, amelyek az aktuális kontextustól idegenek.³⁴ A figyelem változásai ugyanakkor mindig magukkal vonnak egy bizonyos feszültséget, még akkor is, ha a tárgyi kontextus változatlan.

Nem csak korábban betöltetlen vélekedésintenciók válnak betöltötté. Az aktuális észleleti mezőmet tagoló vélekedések mindig kihagynak a játékból olyan afficiáló tartalmakat, „perceptív kiemelkedéseket”, amelyek többé vagy kevésbé kontextusidegenek. Ha nagyon elfoglalt vagyok, talán nem hallok meg egy hangot vagy nem érzem a szomjúságot. Ha nagyon odafigyelek valamire, az ebből a szempontból nem releváns eseményeket egyszerűen nem észlelem (figyelemvakság). Ezek a tudat küszöbe alatt maradnak, azonban annak ellenére, hogy ezek akár nagyobb afficiáló erejük ellenére sem érik el a szelektív figyelmet (az aktuálisan vélt/észlelt tágabb körén belül mozgóként értett figyelmet), elérhetik a tudatot, amennyiben egy intenció az észlelés kiterjedt összefüggésének, fénykörének változását, az érdeklődés kontextusának megváltozását vagy módosulását is magával vonja.³⁵ Ekkor a korábbi marginális mező tartalmai aktualizálódnak, észrevehetek egy porszemet, egy csillogást, egy sosem látott repedést és így tovább.

A kontextusváltást tehát az teszi lehetővé, ha az értelemhorizontot nem kapcsoljuk kizárólagosan az aktuális vélekedésintencióhoz,³⁶ s az afficiáló érzeteket nem pusztá érzetadatokként közelítjük meg.³⁷ Azok a passzív teljesítmények, amelyekben a még nem tematikus új tárgyi értelemhorizont konstituálódik, megelőzhetik az aktuális érdeklődés énjét.

Ez az intenció tulajdonképpen értelemben nem figyelem, hiszen ezekre a tartalmakra önmagukban nem „figyelhetünk”, ezek nem adódnak elkülönítetten, mégis „adódnak” számunkra, s ez az „adódás” magára vonhatja tárgyiasító figyelmünket is. Szemben a másikkal, az intencionális modifikáció értelmében vett figyelemmel, amely

³³ Ezt az teszi lehetővé, hogy a noématis és noétkus a marginális mezőn összeolvad. (Az észlelés fókusza és háttere [illetve a zavaros adottságok] a tárgyi mezőt karakterizálják, míg a „figyelem” a szubjektív adottságmódot jellemzi.)

³⁴ BÉGOUT 2007. 24.skk

³⁵ Az aktuális kontextus teljes vagy részleges felfüggesztését megkísérlő módszerek a fenomenológiai epokhé, a meditatív figyelem, a szabad asszociáció módszere.

³⁶ Az aktuális jelenudvar (észlelési jelen) pólusszerű, aktuális tárgyaival szemben álló (absztrakt) énjéhez.

³⁷ A szunnyadó, illetve afficiáló értelemhorizontok leüledett értelem-összefüggések, amelyek asszociatív ébresztéseken keresztül aktivizálódnak.

mindenkor a személy aktuális (változó) érdeklődése, világa által meghatározott, ez a transzcendentális én egy olyan nyitottságát előfeltételezi, amelyet nem köt az aktuális érdeklődés és értelemkontextus. Forrását tekintve azonban végső soron egyetlen funkcióról van szó, amely pusztán az önobjektivációval válik ketté.